

САКРАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ У НАЙМЕНУВАННІ ОСОБИ З ОБЕРЕГОВОЮ МОТИВАЦІЄЮ

Наталія Рувьова. Сакральний елемент у найменуванні особи з обереговою мотивацією.

У статті розглядаються імена, пов'язані з християнською основою, а також проаналізовано прізвища, в основі яких засвідчено лексеми сакрального змісту із обереговою мотивацією.

Ключові слова: антропонім, апеллятив, прізвище, церковно-християнське ім'я.

Наталія Рувьова. Сакральний елемент в наменованні лица с защитной мотивацией.

В статье рассматриваются имена, связанные с христианской основой, а также анализируются фамилии, в основе которых засвидетельствованы лексемы сакрального содержания с защитной мотивацией.

Ключевые слова: антропоним, апеллятив, фамилия, церковно-христианское имя.

Natalia Ruliova. The Sacral Element in Nominating a Person with Protective Motivation.

This article discusses the names associated with the Christian basis, as well as the names, in which the sacred content is associated with Protective Motivation.

Key words: anthroponymy, appellativ, surname, the Church and the Christian name.

Традиції давати людині наймення сягають глибокої давнини, очевидно, з того часу, коли люди навчилися спілкуватися один з одним. Власні імена кожного народу, який має уже сформовану складну систему ідентифікації особи, – найстаріша антропонімійна категорія, яка в напрямку до свого сучасного рівня пройшла довгий шлях еволюції, іноді з різними історичними ускладненнями.

Ім'я має велике значення в житті кожної людини, адже воно вирізняє її з-поміж інших людей і супроводжує все життя. Уже від глибоких доісторичних часів без власного імені не обходиться жодна людина, бо навіть у первісному суспільстві була необхідність якось ідентифікувати кожного члена колективу, щоб відрізнити його від іншого.

Загальновідомо, що власні особові імена людей були в наших далеких предків ще задовго до прийняття Київською Руссю християнства. Власні імена проіснували тривалий період часу і після прийняття християнства, тобто й після запровадження та проникнення в побут християнських власних імен.

Наші предки, як і багато народів світу, вірили в магічну силу імені, у його нерозривний зв'язок з людиною, яку вона називає. Деяка частина особових імен пов'язана з марновірствами й заклинаннями. Наприклад, імена **Вовк, Ведмідь, Пантера, Змія, Собака** давали дітям, щоб відлякувати злих духів, а такі як **Некраш, Крив, Поганка, Худяк** – щоб відвернути увагу нечистої сили, яка могла нашкодити дитині чи забрати її до себе. Щоб дитина не померла, їй давали ім'я як своєрідне заклинання. Деякі батьки вірили в те, що коли дитину назвати, наприклад, **Некрас** чи **Худяк**, то вона буде навпаки красивою і мужньою. Щоб хлопчики були сильними і витривалими, їм давали імена **Вовк, Зубр, Ведмідь, Тур**. Швидкі й моторні хлопчики мали імена **Заєць, Білка**. Дівчинка з іменем **Лисиця** повинна бути розумною і хитрою.

Наші предки вважали, що власне ім'я людини здатне не тільки розкривати характер, а й формувати його, робити людину такою, якою її хочуть бачити рідні. Сліпа віра в надприродні сили породжувала імена-талісмани, імена-метафори. Різновидами цих імен є імена з двома основами, типу **-слав, -мир, -волод** та ін.: **Мирослав, Володимир, Всеволод, Житомир, Ярополк, Доброгост** та ін. Система імен, що побутує в українському народі, формувалася не одне століття. Її основу складають імена християнського календаря.

У кінці X ст., коли Київська Русь прийняла християнство, на зміну давньоруським найменням прийшли християнські імена грецького, латинського та старовірського походження, запозичені з Візантії разом з релігією. Але давньоруські імена ще довго продовжували використовувати паралельно з християнськими іменами. Тривалий час існувало подвійне найменування людей: офіційне та домашнє, „мирське”.

Поступово, починаючи з XV ст., усі імена християнського календаря остаточно перебрали

на себе функцію власних, а слов'янські „мирські” імена були витіснені на друге або й третє місце і згодом перетворилися на прізвища та прізвиська. Побутує, як стверджує М. Худаш, думка – і вона підтверджується східнослов'янськими писемними джерелами, – що різні розряди давніх слов'янських власних нехрещених імен, правда, уже трансформованих в індивідуальні прізвиська, які в пізніші віки нерідко закріплювалися за родинами, ставали спадковими і згодом функціонували як прізвища, так або інакше проіснували аж до XVII ст. [8, с. 20].

У складі сучасних імен, якими послуговуються українці, можемо виокремити кілька груп.

Перша група – візантійські християнські імена, або імена християнського календаря, запозичені із введенням християнства на Русі в X ст. Ці канонізовані церквою і зафіксовані у спеціальних книгах (святцях) імена давали під час хрещення. Візантійські імена охоплюють давньогрецькі, давньоримські та давньоєврейські. На українському ґрунті вони набули спеціального звукового оформлення, обросли різноманітними варіантами і вже давно не сприймаються як запозичені.

Отже, розглянемо імена *давньогрецького походження*:

Анастасія – жін. до Анастас; від anastasis – воскресіння [6, с. 119].

Афанасій – грецьк., athanasia – безсмертя [6, с. 222].

Танасій – від athanasia – безсмертя [6, с. 227].

Тодор – від Theos – Бог і doron – дар, дарунок (буквально: Божий дар) [6, с. 227].

Христина – ім'я Chriatine; від christianos – християнин [6, с. 190].

За значенням чоловічі і жіночі імена *грецького походження* – прославляння Бога, богів:

Тодор – від Theos – Бог і doron – дар, дарунок (буквально: Божий дар);

Денис – особове ім'я Dionysios; у грец. міфології – бог життєвих сил природи, вина і веселощів;

Дмитро – Demetrius (присв. прикм. до Demetr) – стосовний до Деметри, належний їй; у грец. міфології Деметра – богиня родючості та хліборобства.

Другу підгрупу візантійських християнських імен становлять імена *давньоримського (латинського) походження*:

Августин – від augustus – величний, священний [6, с. 198];

Віктор – від viktor – переможець [6, с. 47];

Вікторія – viktorija – перемога [6, с. 125].

За значенням *латинські* імена можна поділити на декілька груп:

– зі значенням справедливості, хоробрості, перемоги, сили:

Валентин – від лат. valens – сильний, здоровий, міцний;

Валерій – від valeo – я сильний, здоровий, міцний;

Віктор – від viktor – переможець;

– пов'язані з іменами міфологічних богів:

Аврора – лат., aurora – зоря, світанок; в античній міфології Аврора – богиня ранкової зорі, світанку;

Діана – від deus – бог; у давньоримській міфології Діана (Diana) – богиня місяця і полювання;

Мартин – лат., Martius – присвійний прикметник до Mars – присвячений Марсові (буквально: войовничий);

Флоаря – від flos – квітка; у давньоримській міфології Флора (Flora) – богиня квітів і весни [11, с. 198].

Третю підгрупу складають імена *давньоєврейського походження*:

Аврам – ім'я Abram – величний отець [6, с. 198];

Анна – ім'я Channa; від chanan – він був милостивий, виявляв ласку [6, с. 128];

Єлизавета – ім'я Eliseba – Бог – моя клятва, Богом я клянуся [6, с. 240];

Захар – Zekharja – згадав Ягве (Бог) (буквально: Божа пам'ять) [6, с. 60];

Іван – ім'я Yochanan – Ягве (Бог) змилювався, Ягве (Бог) помилював (буквально: Божа благодать) [6, с. 61];

Ілля – ім'я Eliyah, Eliyahu – мій Бог – Ягве [6, с. 64];

Іоан – див. Іван;

Іоанна – жін. до Іоан;

Йосиф (у словнику Йосип) – ім'я Yoseph – Він (Бог) дасть [6, с. 65];
Лазар – ім'я Elazar – Бог допоміг (буквально: Божа допомога) [6, с.214];
Марія – ім'я Maryam; можливо, від тага чинити опір, відмовлятися, заперечувати, або від marar – бути гірким, чи від marum – кохана, бажана [6, с.158];
Матей (у словнику Матвій) – ім'я Matithyah, Matithyahu – дар (Бога) Ягве (буквально: Божа людина) [6, с. 76];
Михайло – ім'я Mikhael від mikhael – хто як Бог (рівний Богові) [6, с.79];
Самуїл (у словнику Самійло) – ім'я Samuel – ім'я Боже; Бог почув [7, с. 225];
Семен – sama – чути, слухати або simon – Той (Бог) чує [6, с. 98];
Якім (у словнику Яким) – ім'я Jehoiaqim, Ioiaqim – Ягве (Бог) споруджує [7, с. 232].
Імена *давньоєврейського* походження мають одне важливе значення – прославляння Бога:
Іван – ім'я Yochanan – Ягве (Бог) змилосердився, Ягве (Бог) помилував;
Ілля – ім'я Eliyah, Eliyahu – мій Бог – Ягве;
Лазар – ім'я Elazar – Бог допоміг.
Наступна підгрупа – запозичення зі *скандинавських мов*:
Ігор – ранне запозичення із сканд. м., Ingvarr – захисник Інґве – давньоісландського бога; д.-рус. Ин(ь)гварь [6, с. 211];
Олег – сканд.; ст.-сканд. Helge, Helgi – святий, священний; д.-рус. Ольгъ [6, с. 220];
Ольга – сканд.; ст.сканд. Helga; д.-рус. Ольга; див. Олег [6, с. 248].
Наступна підгрупа – *слов'янські імена*.
Богдан – слов.; калька з грецького імені – даний Богом [6, с. 202].

З питанням походження особових назв тісно пов'язаний ще один аспект. Це мотивація вибору імені для немовлят. Кожен день на світ народжуються діти. Перед їхніми батьками відразу постає проблема вибору імені. Чим керуватися при виборі імені? Як вибрати гарне ім'я? Вибір імені – дуже важливе завдання, адже дають його на все життя і воно супроводить людину до смерті. Ім'я має значення не лише для носія, але і для людей, що його оточують. Загальновідомо, що відношення між конкретною особою та її власним ім'ям не дане від природи, а є довільним, навіть великою мірою випадковим. Ми абсолютно нічого не знаємо про якусь людину, якщо знаємо лише, що звать її *Василем* чи *Іваном*. Справді, у самому індивідуумі не закладене від природи його ім'я, ні тим паче властивості, що їх виражає це ім'я. Якщо комусь дають ім'я *Павло*, то це ще зовсім не означає, що він завжди буде малим, так само як і те, що особа з іменем *Надія* завжди буде нести з собою якусь надію.

Однак ставлення найменувача (той, хто дає ім'я) до найменовуваного, а отже, й до самого імені, не є абсолютно довільним. Найменувач не є зовсім вільним при виборі імені для новонародженого. Свобода дії найменувача великою мірою обмежена при акті найменування. У наших сучасних умовах, наприклад, людина не може обрати за ім'я своїй дитині будь-який знак, тобто будь-який звуковий комплекс. У її розпорядженні для цього є велика кількість спеціальних слів (власних особових імен), усталених традицією. Лише з них вільно вибирати для новонародженого ім'я, та й то, виявляється, не всяке, бо для хлопчиків є імена одні, а для дівчаток – інші.

Та навіть у цих рамках найменувач не є абсолютно вільним у виборі імені, а сам процес вибирання не є зовсім стихійним. Здебільшого в найменувача є цілком конкретний привід чи підстава для вибору саме цього, а не якогось іншого імені. Інакше кажучи, найменувач у своїх діях залежний від чинних мотивів найменування, підпорядкованих загальним принципам номінації. Отже, хоча зв'язок між особою та її іменем довільний, але він значною мірою вмотивований. Принаймні, у свідомості найменувача, тобто батьків.

Людина не є абсолютно вільною при виборі імені. У нашому розпорядженні невелика кількість слів-імен (усього кількасот), які усталені традицією. Та й мотиви вибору бувають різними. Найчастіше вони пов'язані з естетичними, релігійними, політичними переконаннями. У цих мотивах захований спосіб мислення народу, його психологія, різні вірування, погляди на світ, на життя і смерть.

Дослідника загальних назв цікавить етимологія апелятива, його первісне значення, ономаст ж цікавить не лише етимологія власного імені, виникнення цього конкретного слова як власної назви, але й те, як саме, за яких умов, з яких конкретно мотивів цим іменем названо ту чи іншу конкретну особу. Ономаст мусить ставити питання про те, чому саме цим, а не іншим іменем

названо дану особу, чим керувався найменувач при виборі імені для неї. Така постановка питання не лише можлива, а й дуже важлива. Виявляється, що принципи номінації не є раз і назавжди даними: вони міняються і в просторі, і в часі. А це означає, що вивчення цих принципів може відкрити нові горизонти пізнання [8, с. 39].

У наші дні вибір імені для новонародженого є юридично вільним і в усіх випадках залежить виключно від волі найменувачів, тобто батьків. Вони виносять остаточне рішення, як саме назвати дитину. Вільний вибір імені для новонародженого усталився вже давно, десь у середині XVII ст. В усякому разі у другій половині XVIII ст. він уже був вільним.

Взагалі, у дореволюційний період обряд наречення новонародженого належав церкві. Під час церковного обряду хрещення священник обирав із святців – календарного церковного списку святих – ім'я для новонародженого. Процес наречення дитини не був лише формальним ритуалом, його розглядали як духовне прилучення людини через ім'я до релігії. Ім'я в християнській релігійній традиції виконувало сакральну функцію. Святого, ім'ям якого було наречено дитину, вважали її духовним охоронцем, небесним заступником. У церковних календарях вказували й етимологію кожного імені, тому значення їх не було загальновідомим.

У православних святцях, на відміну від католицьких, на кожен день року припадає, як правило, поминання кількох святих, отже, священник мав можливість вибору імені з-поміж кількох. Деякі імена згадувались у святцях неодноразово, іноді понад десять раз (ім'я *Іван* поминається 79 днів на рік; лише в січні є дні Іоанна Предтечі, Іоанна Кушника, Іоанна Златоуста тощо), інші ж були рідкісними, екзотичними.

Унаслідок протистояння православної та уніатської церков з'явилося багато біблійних, переважно старозавітних, імен типу *Авраам, Вен'ямін, Герасим, Давид, Лазарь, Макарій, Назарій, Пантелеймон, Парфеній, Саватій, Серафим, Соломон, Єфросінія, Макрина, Соломія, Таїсія* та ін.

У 20-х роках ХХ ст. іменник значно розширився й оновився. Оновлювання здійснювалося за рахунок запозичення західноєвропейських імен.

Якими ж мотивами вибору імені керуються батьки сьогодні? Мотиви вибору імен різноманітні. Одні батьки саме так називають, тому що вважають ці імена милозвучними (напр., *Оксана, Олена, Ольга, Наталя; Данило, Самійло, Віталій*), інші надають перевагу конкретним іменам, тому що ці імена носять люди добропорядні, мудрі; ще інші вибирають імена улюблених героїв художніх творів і кіно чи імена історичних та міфологічних осіб, а дехто створює своє ім'я, походження якого знає тільки найменувач.

Таких мотивів є цілий ряд. П. Чучка у своїй праці „Антропонімія Закарпаття” [9, с. 198] розглядає чотири мотиви найменування, серед яких є релігійність батьків. Дуже часто батьки обирають для своєї дитини те ім'я, яке „сама дитина принесла з собою своїм народженням”: дитині дають ім'я того святого, честь якого під час її народження відзначає церква. До календаря заглядати майже не доводиться, бо кожен знає, що в грудні таким святом є *Андрія, Варвари, Миколи*, у січні – *Василя*, у травні – *Юрія*, у липні – *Івана*, у серпні – *Іллі*, у листопаді – *Михайла* і т. д. Релігійні люди в цьому вбачають закон, за яким кожна людина не просто повинна мати свого патрона, тобто покровителя чи охоронця серед святих, а що вона вже народжується з ним.

З 30-х років XVIII століття було введено кодифіковане право, відповідно до якого за кожною сім'єю було зафіксоване прізвище. Таким чином, в основі прізвищ зафіксовано різні пласти апелятивної та пропріальної лексики, зокрема й згадані вище імена з обереговою мотивацією, які трансонімізувались – перейшли з однієї групи власних назв в іншу. Ці імена могли або просто стати прізвищами (тобто лексико-семантичний спосіб творення – *Іван, Степан, Тома, Данило, Хома, Ярема*), або до вищеназваних імен різної словотвірної структури додавали форманти: а) патронімічні (*-ич, -ович, -евич, -инець, -овець*); б) посесивні (*-ів (< -ов, -ев), (-ин (< -ін)*); в) поліфункціональні (*-ук (-юк, -чук, -ак (-як), -чак, -ець, -енко, -ськ- (-цьк-, -зьк-), -ей, -ій, -ай, к-о*). Наприклад, *Даниленко, Данько, Іванюк, Іванчук, Йосипчук, Мотрю, Мотрич, Миронюк, Мих, Назаренко, Мацько, Матвійцьо, Ілленко, Ілляш, Іллю, Федорко, Федорик, Сенчук, Семенюк, Оленчук, Настусів, Оксанченко* тощо.

Нами зафіксовані і такі прізвища, в основі яких лежать а) імена-композиції та відкомпозиції на позначення назв сакрального змісту з побажаннями: *Богдан, Богданюк, Богданенко, Богданів, Богуслав, Богуславський, Божик, Божко, Божук* і т. д.; б) утворені основоскладанням: *Богомаз, Богоніс, Божгора, Дябога, Хвалибога, Христогриз* та ін.

Отже, цілком добровільно обираючи ім'я для дитини, ми, не усвідомлюючи цього, підкоряємось певному колективному смакові, моді на імена, примхи якої не завжди вдається встановити.

Література

1. Глинський І. В. Твоє ім'я – твій друг / Глинський І. В. – К. : Веселка, 1985. – 228 с.
2. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні власні імена в побуті українців XIV – XVII ст. / Демчук М. О. – К. : Наук. думка, 1988. – 170 с.
3. Демчук М. О. Українські автохтонні власні імена праслов'янського походження / Демчук М. О. // Мовознавство. – 1983. – № 1. – С. 68-71.
4. Культура української мови: довідник. – К. : Либідь, 1990. – С. 143-168.
5. Русанівський В. М. Запозичені особові імена та прізвища / Русанівський Віталій Макарович // Складні питання сучасного українського правопису. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 103–127.
6. Скрипник Л. Г. Власні імена людей: Словник-довідник / Л. Г.Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К. : Наук. думка, 1996. – 335 с.
7. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.
8. Худаш М. Л. До питання класифікації прізвищевих назв XV – XVIII ст. / М. Л. Худаш // З історії української лексикології. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 96–160.
9. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Конспект лекцій / П. П. Чучка – Ужгород : Вид-во Ужгородського університету, 1970. – 103 с.
10. Чучка П. П. Розвиток імен і прізвищ / П. П. Чучка // Історія української мови : Лексика і фразеологія. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 592–620.
11. Constantinescu N. A. Dictiononar onomastic romineşci / N. A. Constantinescu. – Bucureşti, 1963. – 469 s.